

Моделювання соціальної спрямованості діяльності суб'єктів господарювання в аграрній сфері

Важливою складовою підвищення соціально-економічної відповідальності на національному рівні, що забезпечить розвиток українського села, є моделювання соціальної спрямованості діяльності суб'єктів господарювання в аграрній сфері. Метою статті є поглиблення теоретичних та організаційних засад моделювання соціальної спрямованості діяльності суб'єктів господарювання в аграрній сфері. Беручи за основу теорію розкладів автор обґрунтовує вихідні позиції для проведення моделювання. Зокрема, керівники сільськогосподарських підприємств мають визначитися із: конкретними завданнями, які наблизитимуть підприємства до виконання їх соціальних функцій; ресурсами, які мають забезпечити виконання соціальних функцій; законодавчою базою, яка регламентує діяльність, спрямовану на виконання соціальних функцій; переліком та функціями інституцій, з якими співпрацюють сільськогосподарські підприємства в частині зусиль з виконання власних соціальних функцій. Розкрито сценарії прийняття рішення про взяття на себе соціальної відповідальності: сценарій підприємницького егоїзму, сценарій альтруїзму та сценарій розумного підприємницького егоїзму. Обґрунтовано, що ключовими сферами соціальної діяльності підприємства для моделювання є ті, що визначені Господарським кодексом України. Ключовими суб'єктами державних ініціатив, які мають співпрацювати з сільськогосподарськими підприємствами задля реалізації соціальних ініціатив, на думку автора, є такі державні інституції, як Міністерство економічного розвитку, торгівлі та сільського господарства України, Міністерство соціальної політики України та інші. Важливим критерієм практичної реалізації соціальних ініціатив визначено підзвітність сільськогосподарських підприємств державним агенціям та інституціям.

Ключові слова: соціально-економічна відповідальність, модель регулювання соціально-економічної відповідальності, теорія розкладів, принципи соціальної відповідальності, аграрна сфера.

DOI [https://doi.org/10.33146/2307-9878-2020-1\(87\)-173-177](https://doi.org/10.33146/2307-9878-2020-1(87)-173-177)

Modeling the Social Orientation of the Business Entities Activities in the Agricultural Sector

An important component of increasing socio-economic responsibility at the national level, which will ensure the development of the Ukrainian village, is the modeling of the social orientation of the economic entities activities in the agricultural sector. The purpose of the article is to disclose the theoretical and organizational foundations of modeling the social orientation of the business entities activities in the agricultural sector. Based on the theory of economic structures, the author substantiates the initial positions for the modeling. In particular, the heads of agricultural enterprises must determine: specific tasks that will bring enterprises closer to the fulfillment of their social functions; resources that must ensure the performance of social functions; the legislative framework governing activities aimed at performing social functions; the list of institutions with which agricultural enterprises cooperate in terms of efforts to fulfill their own social functions. The scenarios of making a decision on assuming social responsibility were disclosed. Among them: a scenario of entrepreneurial egoism, a scenario of altruism and a scenario of rational entrepreneurial egoism. It was proved that for modeling the key areas of enterprise social activity are those that are defined by the Commercial Code of Ukraine. The key subjects of state initiatives that should cooperate with agricultural enterprises to implement social initiatives, according to the author, are such state institutions as the Ministry of Economic Development, Trade and Agriculture of Ukraine, the Ministry of Social Policy of Ukraine, the Ministry of Ecology and Natural Resources of Ukraine, the Ministry of Regional development, construction and housing and communal services of Ukraine. An important criterion for the practical implementation of social initiatives is the accountability of agricultural enterprises to state agencies and institutions.

Keywords: socio-economic responsibility, model of regulation of socio-economic responsibility, theory of schedules, principles of social responsibility, agrarian sphere.

* Крушельницький Микола Володимирович, старший науковий співробітник відділу організації менеджменту, публічного управління та адміністрування Національного наукового центру «Інститут аграрної економіки» (м. Київ), кандидат економічних наук.

Постановка проблеми. Впорядкування соціально-економічної діяльності має здійснюватися на основі застосування загальних постулатів теорії розкладів, яка спрямована на ідентифікацію та аналіз завдань, визначення послідовності виконання сукупності робіт з використання технічних засобів, взаємозв'язків між елементами складних структур у часі та просторі, інституцій та сфер, в яких ці роботи будуть виконуватися. Це дозволить розробити моделі соціальної спрямованості діяльності суб'єктів господарювання в аграрній сфері.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Значний внесок у розвиток соціальної спрямованості діяльності суб'єктів господарювання в аграрній сфері здійснили В.Г. Андрійчук, К. Бруннер, І.Ю. Гришова, М.М. Деліні, А. Керолл, М.І. Кісіль, А.М. Колот, М.Ф. Кропивко, В.В. Кужель, Ю.О. Лупенко, М.Й. Малік, В.Я. Месель-Веселяк, О.М. Могильний, О.С. Мороз, Б.Й. Пасхавер, М.І. Пугачов, В.П. Рябоконь, Н.М. Сіренко, А.О. Харламова, О.В. Ходаківська, Ю.С. Цал-Цалко та інші вчені.

При наявності вагомих напрацювань з досліджуваної проблематики, їх аналіз засвідчує, що система моделювання соціальної спрямованості діяльності суб'єктів господарювання в аграрній сфері лише формується і потребує подальшого науково-методичного супроводу. Аналізу потребують організаційно-правові особливості соціально-економічної активності суб'єктів господарювання аграрної сфери та оцінювання їх впливу на соціально-економічний розвиток сільських територій і громад.

Метою статті є поглиблення теоретичних та організаційних засад моделювання соціальної спрямованості діяльності суб'єктів господарювання в аграрній сфері.

Виклад основного матеріалу. Будь-яка сфера людської діяльності з метою її ефективного функціонування має бути відповідним чином впорядкована. Особливо це стосується сфер, які мають як мінімум одну з наступних ознак:

- не мають чітких кількісних ідентифікаторів та вимірників результативності зусиль їх представників;
- є новими для суспільства, і їх необхідність та доцільність потрібно постійно доводити;
- є складними та багатоманітними, і впорядкування відбувається за рахунок ідентифікації всіх ключових елементів цих сфер та їхніх взаємозв'язків;
- тісно пов'язані з іншими сферами діяльності, що потребує встановлення та розмежування границь між компетенцією конкретної сфери та інших супутніх сфер.

Оскільки наука про соціальну відповідальність бізнесу, а тим більше – в специфіці аграрної сфери, в Україні є порівняно новою, а інституціональне забезпечення розвитку соціальних активностей неупорядковане (причому як в частині правил гри, з якими мають узгоджувати свою соціальну активність сільськогосподарські підприємства, так і в діяльності відповідних інституцій), то на неї вимога впорядкування поширюється в першу чергу.

Впорядкування діяльності відбувається на основі застосування загальних постулатів теорії розкладів. За допомогою теорії розкладів проводять

ідентифікацію та аналіз завдань, у яких мають бути визначені послідовність виконання сукупності робіт, використання технічних засобів, послідовності взаємозв'язків між елементами складних структур у часі та просторі [1]. У теорії розкладів задачі впорядкування розглядаються лише тоді, коли перед цим прояснено і розв'язано всі питання щодо характеру робіт та методики їх виконання, щодо характеру зв'язків між елементами систем і того, яким чином ці зв'язки формуються. У цій теорії мають бути визначені роботи та операції, які виконуються у певній сфері, кількість та розподіл за видами засобів, інституцій та сфер, в яких ці операції будуть виконуватися, а також порядок встановлення взаємозв'язків між елементами системи. Завдання теорії розкладів полягає також у тому, щоб визначити, коли і в якій послідовності слід виконувати ті чи інші роботи.

Адаптуючи постулати теорії розкладів до соціальної спрямованості в аграрній сфері, слід зазначити, що для впорядкування своєї діяльності у цьому напрямі керівники сільськогосподарських підприємств мають визначитися із:

- конкретними завданнями, які наблизатимуть підприємства до виконання їх соціальних функцій;
- ресурсами, які мають забезпечити виконання соціальних функцій;
- законодавчою базою для того, щоб регламентувати діяльність, спрямовану на виконання соціальних функцій;
- переліком та функціями інституцій, з якими співпрацюють сільськогосподарські підприємства в частині зусиль з виконання власних соціальних функцій тощо.

Власне процес прийняття рішення про взяття на себе соціальної відповідальності відбувається в підприємствах за одним із трьох можливих сценаріїв – сценарієм підприємницького егоїзму, сценарієм альтруїзму чи сценарієм розумного підприємницького егоїзму.

За першого сценарію соціальна спрямованість розвитку сільськогосподарських підприємств реалізується виключно у функції фірми як суб'єкта, який використовує надані йому ресурси і займається діяльністю, яка пов'язана з отриманням максимальних прибутків, але за умови дотримання здорової конкуренції.

Другий шлях – шлях підприємницького альтруїзму. Альтруїзм – це повна протилежність егоїзму та абсолютне намагання приносити користь іншим без урахування власних інтересів. Підприємницький альтруїзм має дещо інше забарвлення, але його суть зводиться до того, що ціллю підприємств, у тому числі аграрних, має бути в першу чергу не отримання прибутку для приватних осіб, незалежно від того, скільки цих осіб є засновниками і власниками конкретного господарюючого суб'єкта та який розмір доходів від володіння ними ці люди отримують. Підприємницький альтруїзм передбачає у першу чергу діяльність фірми щодо внесення максимально посильного внеску у поліпшення якості життя мешканців відповідного місця дислокації цього

підприємства. Зокрема, у сільській місцевості чітко відслідковується тенденція: у населених пунктах, де існують сильні сільськогосподарські підприємства, які зберегли колегіальну власність та контроль над всіма ресурсами громади, розвиток усіх сфер соціального життя має позитивний характер та набагато вищу результативну ефективність, ніж у населених пунктах, де керівники аграрних підприємств, відірвані і від культури землеробства в цілому, і від сільських громад.

Також важливим фактором, який буде впливати на соціальні ініціативи аграрного бізнесу, є наявність ініціативних груп з розвитку села у сільських громадах, які постійно співпрацювали би з аграрними підприємствами. Мешканці села мають право ініціювати розгляд у місцевій раді місцевої ініціативи з будь-якого питання, віднесеного до відання місцевого самоврядування. Отже, поліпшення якості життя як характеристика концепції підприємницького альтруїзму, хоч і не виключає наявності власних інтересів у інвесторів та економічних параметрів добробуту населення, але все ж є однією з основних цілей розвитку аграрного підприємства за такого підходу.

Проміжною ланкою між цими двома концепціями є концепція розумного підприємницького егоїзму. Її суть полягає в знайденні компромісу між власними та суспільними інтересами, що базується на ранжуванні соціальної відповідальності залежно від масштабу відповідальності підприємства перед суспільством, а також від характеру його діяльності та навіть розмірів. При цьому за соціально відповідальним бізнесом закріплюється право впливу на політику в межах відповідної громади, оскільки соціальна відповідальність – це насправді турбота держави, але яку держава делегувала господарюючим суб'єктам.

Характер соціального спрямування бізнесу в сільському господарстві нерозривно пов'язаний із розмірами сільськогосподарського підприємства. При цьому малі, середні та великі підприємства мають різні задачі, функції, які можна було би назвати суспільно значущими.

Для малих підприємств економічні та соціальні задачі переплітаються між собою, адже їх завдання полягає у зростанні добробуту населення (практично кожна людина може відкрити свій малий бізнес), створенні нових гідно оплачуваних робочих місць, формуванні заможного прошарку населення та школи бізнес-ініціатив.

Для середніх підприємств, поряд із ціллю отримати прибуток, в частині соціальної відповідальності ідеальною є постановка завдання забезпечення розвитку регіону.

Великий бізнес має набагато вищий стандарт та вищу відповідальність за соціальні зусилля, адже у випадку виникнення певних ексцесів проблеми бізнесу одразу відображаються на соціумі. Особливо це стосується того випадку, коли підприємство встановлює високий рівень заробітної плати, але з огляду на виникнення проблем втрачає здатність виплачувати ці доходи громадянам, які фактично здобувають залежність від цього господарюючого суб'єкта.

Стрижень соціальної спрямованості бізнесу – це вплив підприємства на соціум в частині відносин з працівниками, добросовісної поведінки на ринку, залученості у громадські проекти. Але соціальна спрямованість діяльності сільськогосподарських підприємств також має передбачати своєчасність проведення всіх необхідних виплат, створення робочих місць, забезпечення працівників гідними умовами праці і відпочинку, підвищення рівня їх кваліфікації, розвиток соціальної сфери населених пунктів, благодійність тощо.

В частині соціальної активності сільськогосподарських підприємств моделювання організації їх діяльності у цьому напрямі має мати відображення у побудові схем зв'язків усіх елементів і компонентів, які регламентують та практично спрямовують діяльність підприємства у соціальній сфері. Отже, моделювання соціальної спрямованості аграрного бізнесу має відбуватися шляхом створення і дослідження моделі, яка дозволяла би на концептуальному рівні дійти до висновку про те, які саме аспекти соціальної відповідальності і як саме будуть реалізовані в ній.

При цьому важливим є раціональний розподіл відповідальності за розвиток соціальної сфери між аграрними виробниками і органами місцевого самоврядування. І розробка моделі, яка би передбачала у тому числі взаємодію між бізнесом і громадськістю на селі в частині участі аграрних виробників у соціальній діяльності, разом із подальшим розшифруванням її концептуальних положень, є дієвим інструментом щодо встановлення цих рамок відповідальності. І в цьому ключі модель має передбачити всі тонкощі вирішення двоїстого питання щодо того, яку частину роботи на селі у соціальному напрямі буде забезпечувати місцева влада (з відповідним спрямуванням власних коштів на цю справу), а яка частина буде покладена на сільськогосподарські підприємства.

Важливо відмітити, що згідно з вимогами, напрацьованими суспільством та закріпленими у формальних інститутах, діяльність підприємств, у тому числі аграрних, має бути з рівновеликими зусиллями спрямована на досягнення як економічних, так і соціальних результатів, а прибуток має бути лише одним із аспектів результативності діяльності, а не єдиним і виключним. І навіть більше того: прибуток має бути не лише надбанням індивідуальних власників сільськогосподарського бізнесу, але і джерелом соціальних активностей підприємства для цілей доведення суспільної корисності його діяльності в цілому.

Ключовими для цілей цієї статті сферами соціальної діяльності підприємства є ті, що визначені статтею 69 Господарського кодексу України (рис. 1).

Згідно з п. 1 статті 69 ГКУ, рамкові орієнтири соціальної діяльності підприємств визначаються питаннями поліпшення умов праці, життя і здоров'я, надання гарантії обов'язкового медичного страхування працівників підприємства, й іншими напрямками соціального розвитку.

Рис. 1. Сфери соціальної діяльності підприємств, визначені Господарським кодексом України
Джерело: сформовано автором за [2].

В частині першого блоку законотворці визначають обов'язок підприємства по забезпеченню підготовки кваліфікованих робітників та спеціалістів, їхнього економічного та професійного навчання як у власних навчальних закладах, так і в інших навчальних закладах за відповідними угодами, з наданням відповідних пільг працівникам, які навчаються без відриву від виробництва. До цього ж блоку відноситься забезпечення для всіх працівників належних і безпечних умов праці відповідно до Закону України «Про охорону праці» [3], а також відповідних умов праці та пільг для жінок і неповнолітніх. Сюди ж відносяться ініціативи підприємств щодо додаткових відпусток, встановлення скороченого робочого дня тощо.

В частині другого блоку соціальна діяльність підприємства відповідно до Господарського кодексу полягає у наступному. По-перше, для пенсіонерів та інвалідів, які працювали на підприємстві до виходу на пенсію, передбачено користування нарівні із працівниками наявними можливостями щодо медичного обслуговування, забезпечення житлом, путівками в оздоровчі та профілактичні заклади, іншими соціальними послугами і пільгами, що передбачаються статутом. По-друге, підприємство може забезпечити додатковою пенсією, незалежно від розмірів державної пенсії, працівника, який став інвалідом на даному підприємстві, а в разі смерті працівника при виконанні службових обов'язків – забезпечувати його сім'ю відповідною допомогою. По-третє, підприємство зобов'язується забезпечити визначену відповідно до законодавства кількість робочих місць для працевлаштування інвалідів, неповнолітніх, інших категорій громадян, які потребують особливого соціального захисту. По-четверте, підприємство створює гарантії медичного страхування працівників, а за їх бажанням – і гарантії страхування життя.

В частині третього блоку підприємства можуть надавати заохочення працівникам інших підприємств, установ та організацій, які його обслуговують, а також за погодженням із трудовим колективом

визначати інші напрями власної соціальної діяльності.

Ключовою особливістю регламенту соціальної діяльності, передбаченого Господарським кодексом, є те, що ці питання вирішуються трудовим колективом за участі власника або уповноваженого ним органу та установчих документів і колективного договору.

Соціальна спрямованість розвитку аграрної сфери результативно залежить від ряду факторів, одними з них є регіональні, галузеві і структурні особливості економіки нашої держави та від спрямованості фінансових ресурсів сільськогосподарських підприємств на розвиток соціальної інфраструктури, громадськості та соціуму в цілому. Від соціальної спрямованості розвитку в аграрній сфері залежить рівень та якість життя населення в тій місцевості, де її суб'єкти здійснюють господарську діяльність, а це українські села, які по-суті виживають за рахунок функціонування сільськогосподарських підприємств.

Якщо рівень соціальної спрямованості в аграрній сфері не зростатиме, то в сільській місцевості й депресивних регіонах і далі буде підвищуватися соціальна напруга, яка породжена такими процесами як підвищення безробіття, зменшення доходів домогосподарств, занепад соціальної інфраструктури, поглиблення бідності, відтік молоді в міста та закордон. Саме тому підвищується актуальність запровадження моделі соціальної спрямованості розвитку в аграрній сфері.

Ключовими суб'єктами державних ініціатив є такі державні інституції, як Міністерство економічного розвитку, торгівлі та сільського господарства України, Міністерство соціальної політики України, Міністерство екології та природних ресурсів України, Міністерство регіонального розвитку, будівництва та ЖКГ України. На рівні цих суб'єктів має бути реалізоване створення відповідних інституцій, які, з одного боку, розроблятимуть передові способи та інструменти, які можна було би запропонувати аграрним виробникам як засоби підвищення їх соціальної відповідальності та підтвердження того, що їх бізнес у першу чергу носить соціальний

характер, а з іншого боку – прийматимуть від аграрних виробників звітність про соціальні ініціативи перевірятимуть, чи дійсно сільськогосподарські підприємства приймають мудрі рішення щодо розвитку соціальної сфери сіл.

При цьому для забезпечення соціальної спрямованості сільськогосподарських підприємств слід змоделювати та сформулювати їх підзвітність державним агенціям та інституціям.

Для цього слід розробити відповідні форми та порядку звітування сільськогосподарських підприємств про результати їхньої соціальної діяльності як перед регіональними представниками влади та соціуму, так і перед інституціями загальнодержавного значення. Характер звітів має визначати включення в них як конкретних цифрових, економічних та фінансових показників, так і параметрів та текстових доказів, які свідчатимуть про те, що конкретне підприємство дійсно сповідує принципи соціальної відповідальності та слідує їм.

Для забезпечення взаємоузгодженого регулювання соціальної діяльності в аграрній сфері і підтримки зусиль сільськогосподарських підприємств, ініціатив та обов'язкових проявів соціальної відповідальності необхідно також налагодити відповідний тісний контакт між усіма суб'єктами, які впливатимуть на формування та реалізацію політики соціальної активності сільськогосподарського бізнесу.

Висновки. Отже, підвищення рівня соціальної спрямованості діяльності в аграрній сфері у першу чергу передбачає:

1. розробку моделі, яка встановлює напрями соціальної активності сільськогосподарських підприємств;

2. визначення у цій моделі ключових інституцій державної влади, які повинні контактувати між собою та з аграрним бізнесом з питань соціальної активності аграрних виробників;

3. встановлення вимог до суб'єктів господарювання в аграрній сфері в частині розвитку соціальної відповідальності;

4. моделювання конкретних напрямів, у яких буде реалізована політика соціальної відповідальності, з використанням теорії розкладів, концепції сталого розвитку та інших передових напрацювань науки і практики.

Впорядкування соціально-економічної діяльності має здійснюватися на основі застосування загальних постулатів теорії розкладів, яка спрямована на ідентифікацію та аналіз завдань, визначення послідовності виконання сукупності робіт з використання технічних засобів, взаємозв'язків між елементами складних структур у часі та просторі, інституцій та сфер, в яких ці роботи будуть виконуватися.

4 Список використаних джерел

1. Мельник О. О. Одноетапні задачі теорії розкладів у багаторівневій системі планування: автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата

технічних наук: 05.13.06 - інформаційні технології / Національний університет «Львівська політехніка». Львів, 2013. 26 с.

2. Господарський кодекс України від 16.01.2003 р. № 436-IV. URL: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/T030436.html

3. Про охорону праці: Закон України від 14.10.1992 р. №2694-XII. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2694-12>

4. Іващенко А. І. Теоретичні аспекти розвитку соціально відповідального інвестування в Україні. *Облік і фінанси*. 2014. № 3(65). С. 90-95.

5. Кропивко М. Ф., Ксенофонов М. М., Хміль Н. В. Напрями удосконалення державного управління аграрним сектором в умовах децентралізації влади та дерегуляції господарської діяльності. *Економіка АПК*. 2015. № 3. С. 5-14.

6. Кропивко М. Ф. Підвищення конкурентоспроможності та соціальної спрямованості агропромислового виробництва на основі розвитку кластерних систем. *Економіка АПК*. 2013. № 3(221). С. 3-15.

7. Сус Л. В., Карпишин Ю. А. Стратегія державного регулювання соціальної відповідальності агрохолдингів. *Облік і фінанси*. 2017. № 4(78). С. 162-170.

4 References

1. Melnyk, O. O. (2013). *Odnoetapni zadachi teorii rozkladiv u bahatorivnevii systemi planuvannia* [One-stage problems of scheduling theory in a multilevel planning system] (Dissertation abstract). Lviv: Natsionalnyi universytet «Lvivska politekhnika».

2. Verkhovna Rada Ukrainy. (16.01.2003). *Hospodarskyi kodeks Ukrainy* [Economic Code of Ukraine]. Retrieved from http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/T030436.html

3. Verkhovna Rada Ukrainy. (14.10.1992). *Pro okhoronu pratsi: Zakon Ukrainy* [On labor protection: Law of Ukraine]. Retrieved from <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2694-12>

4. Ivashchenko, A. I. (2014). *Teoretychni aspekty rozvytku sotsialno vidpovidalnoho investuvannia v Ukraini* [Theoretical aspects of development of socially responsible investing in Ukraine]. *Oblik i finansy*, 3(65), 90-95.

5. Kropyvko, M. F., Ksenofontov, M. M., Khmil, N. V. (2015). *Napriamy udoskonalennia derzhavnoho upravlinnia ahrarym sektorom v umovakh detsentralizatsii vlady ta derehulizatsii hospodarskoi diialnosti* [Areas of improvement of the state management of the agrarian sector in the conditions of decentralization of power and deregulation of economic activity]. *Ekonomika APK*, (3), 5-14.

6. Kropyvko, M. F. (2013). *Pidvyshchennia konkurentospromozhnosti ta sotsialnoi spriamovanosti ahropromyslovoho vyrobnytstva na osnovi rozvytku klasternykh system* [Increasing the competitiveness and social orientation of agro-industrial production based on the development of cluster systems]. *Ekonomika APK*, 3(221), 3-15.

7. Sus, L. V., Karpishyn, Yu. A. (). *Stratehiia derzhavnoho rehuliuвання sotsialnoi vidpovidalnosti ahrokhodyniv* [Strategy of State Regulation of the Agroholdings' Social Responsibility]. *Oblik i finansy*, 4(78), 162-170.